

Wrzesień 2009

Informator Polityczny— Polska

Cele projektu

Przegląd Projektów EMILIE

Projekt EMILIE analizuje doświadczenia migracyjne i integracyjne w dziewięciu państwach członkowskich Unii Europejskiej i próbuje odpowiedzieć na pytanie dotyczące wyzwań związanych z wielokulturowością stojących przed Europą na początku XXI w. EMILIE zajmuje się zróżnicowaniem związanym z imigracją w trzech ważnych obszarach: edukacji, dyskryminacji w miejscu pracy, praw wyborczych i obywatelskich. Projekt realizowany jest w: Belgii, Danii, Francji, Niemczech, Grecji, Łotwie, Polsce, Hiszpanii i Wielkiej Brytanii. EMILIE ma na celu:

- Analizę związków między zróżnicowaniem wynikającym z napływu imigrantów a obywatelstwem w wymienionych krajach unijnych;
- ustalenie czy w Europie wyłania się obywatelstwo wielokulturowe, a jeśli tak, to jakie jego charakterystyczne cechy i typy mogą zostać wyróżnione.

Studia przypadków

W ramach projektu EMILIE przeprowadzone zostały trzy studia przypadków w każdym z krajów. Pierwszy z tych studiów dotyczył polityki edukacyjnej oraz sposobów i praktyk stosowanych w związku z kulturową różnorodnością w ramach edukacji. Drugie ze studiów dotyczy implementacji unijnych dyrektyw antydyskryminacyjnych (2000/43/EC - dyrektywa Rady Unii Europejskiej o równości rasowej) (2000/78/EC - dyrektywa Rady Unii Europejskiej o równości zatrudnienia) w różnych krajowych kontekstach. Trzecie ze studiów natomiast poświęcone jest prawom wyborczym i szeroko pojętym politycznym uczestnictwem i reprezentacją społeczności migranckich i mniejszości etnicznych w badanych krajach.

Definicje

(wielokulturowe) obywatelstwo. Termin obywatelstwo związany jest z samorządną polityczną wspólnotą, w której prawa jednostki i związane z nimi obowiązki nałożone są przez prawo. Jednakże na obywatelstwo składają się także wypracowane w publicznej przestrzeni znaczenia, które są szersze niż samo prawo i polityka. W debacie nad obywatelstwem wielokulturowym postawione jest pytanie, jaką formę powinno przyjąć obywatelstwo, aby w pełni uwzględniało zróżnicowanie kulturowe jednostek.

Metody, dane oraz czas trwania

Każde studium przypadku koncentruje się na okresie ostatnich dwudziestu lat (od 1989 roku po dzień dzisiejszy). Dane zebrane w Projekcie obejmują oficjalne dokumenty, materiały prasowe, opracowania naukowe, wywiady z kluczowymi rozmówcami, a w miejscach, gdzie było to możliwe, z grupami dyskusyjnymi, w skład których wchodziłi przedstawiciele społeczeństwa obywatelskiego oraz osoby odpowiadające za tworzenie określonych rozwiązań i polityk.

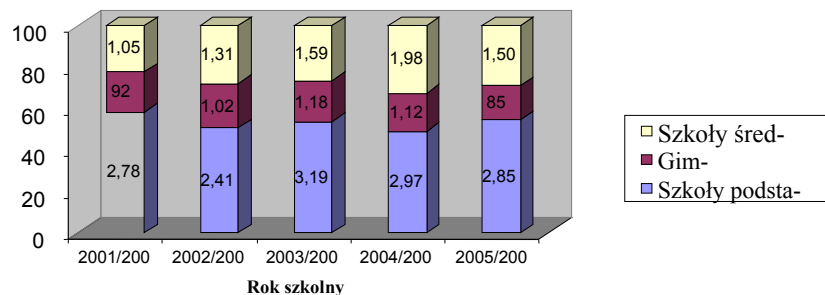
Obszar zainteresowań

Projekt skupia się na różnorodności kulturowej związanej z imigracją i nie obejmuje kwestii historycznych mniejszości narodowych. Wiele uwagi poświęca zróżnicowaniu religijnemu oraz kwestiom dotyczącym muzułmańskich imigrantów, gdyż ich integracja z europejskimi społeczeństwami jest postrzegana jako stale rosnące wyzwanie w krajach członkowskich Unii Europejskiej, uczestniczących w projekcie.

Główne wnioski

- Liczba dzieci imigrantów uczących się w polskich szkołach w latach ubiegłych oscylowała między 4000 a 6000 (patrz rys. 1.). Te dane są relatywnie niskie w porównaniu z ogólną liczbą uczniów. W roku szkolnym 2005-2006 w szkołach podstawowych, gimnazjach i liceach uczyło się ogółem 6 600 000 uczniów. Jednakże w porównaniu ze znikomą liczbą uczniów – cudzoziemców w latach 90. powyższe dane wykazują wzrost.

Rys.1. Uczniowie cudzoziemcy w polskich szkołach (stan na 30 września każdego roku)

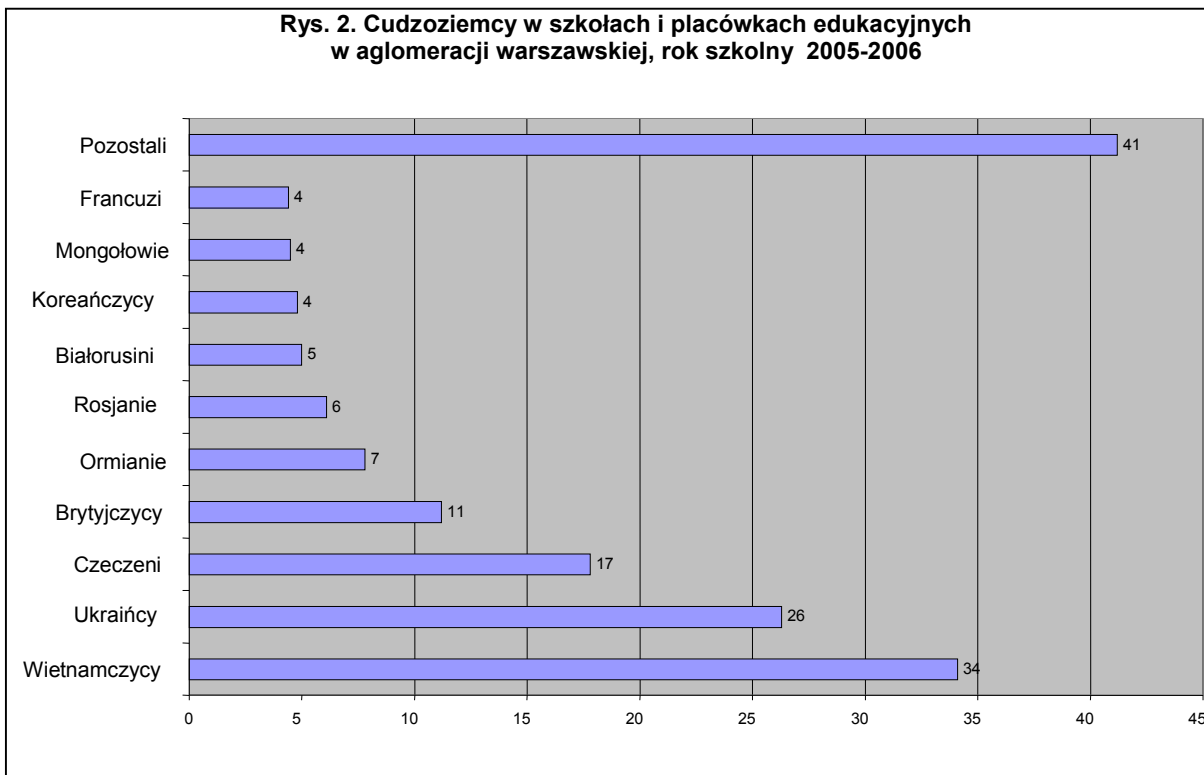

Źródło: Dane Ministerstwa Edukacji Narodowej, różne lata

- Dzieci pomiędzy 8-16 rokiem życia, niebędące Polakami mogą również czerpać korzyści z edukacji i opieki w szkołach podstawowych i gimnazjach, na takich samych warunkach jak obywatele polscy bez względu na status pobytu ich rodziców lub opiekunów w Polsce.
- Nie ma żadnych prawnych przeszkód w zapewnianiu dostępu do edukacji dla dzieci uchodźców i imigrantów na terenie Polski. Jednakże ich obecność w szkołach publicznych stale stawia wyzwania przed tymi placówkami.
- W Polsce jest 138 oficjalnie zarejestrowanych kościołów i związków wyznaniowych. Katolicy są zdecydowanie dominującą grupą – stanowią 95% wszystkich wiernych.
- Religia została wprowadzona do szkół jako przedmiot na mocy instrukcji Ministra Edukacji Narodowej z 30 VIII 1990. Jeżeli w szkole jest więcej niż 3 niekatolickich uczniów (włączając niewierzących) oficjalne regulacje sugerują wprowadzenie lekcji etyki lub religioznawstwa. Inna sytuacja występuje, gdy w danej szkole jest więcej niż siedmiu uczniów chcących podjąć naukę innej religii – organizowane są dla nich oddzielne lekcje. W pozostałych przypadkach lekcje religii mogą być organizowane w zespołach międzyszkolnych.

Rozmiar populacji szkolnej

Imigranci, którzy na stałe osiedlili się w Polsce, nie stanowią licznej grupy i wykazują tendencję do zamieszkiwania w konkretnych regionach kraju. W związku z tym obecność dzieci imigrantów w szkołach dotyczy tylko niektórych obszarów. Aglomeracja warszawska jest jednym z nich (dane na rysunku poniżej).

Źródło: dane Kuratorium Oświaty w Warszawie

Podstawy prawne zapewniające dostęp do podstawowej edukacji dla dzieci uchodźców i imigrantów są satysfakcjonujące. Polski system edukacyjny notorycznie boryka się jednak z niedofinansowaniem, w tym kontekście obecność dzieci imigrantów w szkołach publicznych traktowana jest jako wyzwanie przyszłości.

Główne cechy

W wyniku naszych badań wyróżniliśmy dwie kategorie uczniów – cudzoziemców:

- Pierwsza kategoria odnosi się do uchodźców oraz dzieci osób ubiegających się o ochronę prawną w Polsce. Tacy uczniowie stanowią ogromne wyzwanie dla szkoły i umiejętności pedagogicznych polskich nauczycieli, którzy nie są często przygotowani do tego typu pracy. Pod względem problemów związanych z frekwencją i postępami w nauce kategorię tych uczniów można porównać z dziećmi należącymi do mniejszości romskiej, co z kolei związane jest z ich kulturą i stylem życia. Z drugiej strony, pojawiają się również pozytywne sygnały o sukcesach uczniów i postępach nauczycieli w pracy w zróżnicowanym kulturowo środowisku.
- Druga kategoria odnosi się do dzieci imigrantów, które dzięki małym różnicom kulturowym z łatwością zaadaptowały się do warunków panujących w polskich szkołach (Ukraińcy, Rosjanie) lub imigrantów dla których edukacja jest wysoce cenioną wartością (Wietnamczycy). Motywacja oraz wsparcie ze strony rodziców w tym przypadku są wyraźnie widoczne.

Nasze studium przypadku opiera się na szkołach publicznych w związku z tym, że ze szkolnictwa nie-publicznego w Polsce korzysta ok. 6% uczniów.

Odpowiedź na różnorodność kulturową w szkole

W Polsce różnorodność kulturowa i etniczna jest raczej postrzegana w kategoriach historycznych mniejszości etnicznych i narodowych. Najbardziej sprzyjające tematyce różnorodności kulturowej okoliczności panowały w okresie przedakcesyjnym, gdy Polska musiała spełnić unijne wymogi dotyczące uchodźców i ochrony praw człowieka.

Mówiąc o edukacji mniejszości etnicznych i narodowych polski system prawny daje im możliwość nauki języków narodowych, jak również nauki w tych językach. Co więcej, polska polityka edukacyjna przyjęła perspektywę wielokulturową, wiążąca się ze zrozumieniem różnych kultur, tolerancją oraz potępieniem zachowań o charakterze rasistowskim czy opartych na stereotypach. Jednakże, w praktyce wdrażanie tych zasad zależy od władz lokalnych i centralnych, zajmujących się kwestiami edukacji.

Regulacje Ministerstwa Edukacji pozwalają na umieszczanie w budynkach szkolnych symbolu krzyża, nie odnoszą się jednak do symboli innych religii.

W związku z tym, że edukacja znajduje się w gestii władz lokalnych, kwestie związane z zajmowaniem się uczniami – imigrantami także znajdują się w zakresie ich obowiązków. Takie elastyczne rozwiązanie bardzo dobrze dopasowuje się do polskiej rzeczywistości, w której obecność dzieci imigrantów w szkołach dotyczy tylko konkretnych regionów, a w innych nie pojawia się.

Ministerstwo Edukacji Narodowej zapewnia podstawy prawne zezwalające dzieciom nie posiadającym polskiego obywatelstwa na uczęszczanie do szkół publicznych lub prywatnych. Jego działania dotyczą także wsparcia cudzoziemców w nauce języka polskiego.

Uczniowie – obcokrajowcy traktowani są mniej lub bardziej jako dzieci o specjalnych potrzebach, które niemniej jednak są zobowiązane do realizowania polskiego programu nauczania. Dodatkowe lekcje polskiego, finansowane przez władze lokalne to najważniejszym elementem działań podejmowanych dla wsparcia dzieci w ich edukacyjnym wysiłku.

Obecność dzieci imigrantów w polskich szkołach nie oznacza jednak wielokulturowej czy międzykulturowej edukacji. Badania wskazują, że choć niektórzy nauczyciele uwzględniają kulturowe uwarunkowania swoich uczniów, to jednocześnie wykazują tendencje do umniejszania znaczenia różnic między Polakami i cudzoziemcami. Wskazuje to na trudności nauczycieli z rozróżnieniem pojęć asymilacji i integracji. Zdarza się, że „całkowita zmiana dziecka – imigranta w Polaka” jest wyznacznikiem ich sukcesu jako pedagogów. Inni jednak próbują znaleźć własny sposób na pracę ze zróżnicowaną kulturowo klasą, pamiętając o tym, iż również Polskie dzieci mogą czerpać korzyści z bliskości i zaznajamiania się z różnymi kulturami i religiami.

Państwo polskie zapewnia edukację dla dzieci imigrantów, nie dotyczy to jednak nauczania ich języka ojczystego i kultury. Stwarza prawną możliwość nauczania zarówno języka, jak i kultury kraju pochodzenia, jednak w praktyce takie nauczanie nie jest wdrażane w szkołach.

Specyfika polskiej odpowiedzi na pojawiającą się w szkołach różnorodność kulturową związana jest z narodowością osób ubiegających się o międzynarodową ochronę prawną. Od roku 2000, mniej więcej 90% wniosków o przyznanie statusu uchodźcy pochodzi od obywateli rosyjskich pochodzenia czeczeńskiego. Ponad to jest to bardzo młoda populacja - wiek połowy wszystkich osób ubiegających się o ochronę prawną nie przekracza 18 roku życia. Ponieważ zapisy do szkoły związane są z miejscem zamieszkania, niektóre szkoły przeżywają „zalew” dzieci pochodzących z ośrodków dla uchodźców. Zdarzają się przypadki, gdy w klasie 1/3 uczniów to Czeczeńcy. Ta sytuacja wymaga ogromnego pedagogicznego wysiłku ze strony nauczycieli, którzy często nie są odpowiednio przeszkoleni. W rezultacie, wewnątrz szkół pojawiają się „etniczne enklawy” a nauczyciele poświęcają mniej uwagi polskim uczniom.

Nieoczekiwany napływ dzieci imigrantów do szkół zastał polskich uczniów (i ich rodziców) oraz nauczycieli całkowicie nieprzygotowanych do radzenia sobie z nowymi wyzwaniami. Wiele szkół do tej pory jeszcze nie wprowadziło długoterminowych strategii dotyczących obecności dzieci imigrantów na ich terenie. Regułą jest, że to raczej nauczyciele sami sobie radzą z obecnością cudzoziemców w swoich klasach, tworząc własną indywidualną strategię

Należy jednak pamiętać, iż całkowita liczba dzieci imigrantów w polskich szkołach publicznych pozostaje nieznaczną. Z tego względu wciąż jest jeszcze czas, aby przygotować polskie szkoły oraz społeczności lokalne (rodziców, nauczycieli i uczniów) na przyszłe etniczne i kulturowe zróżnicowanie.

Najważniejsze przesłania

Szczegółowe sugestie dotyczące poszczególnych grup dzieci imigrantów

- W przypadku starszych dzieci przyjeżdżających do Polski należy organizować przygotowujące „klasy zerowe”. To narzędzie polepszyłoby ich umiejętności językowe i pomogłoby im w późniejszej integracji z polskimi rówieśnikami.
- W przypadku dzieci pochodzenia czeczeńskiego należy wyznaczyć wyszkolonego asystenta językowego, współpracującego z nauczycielem prowadzącym zajęcia.

Sugestie szersze, długoterminowe

W odniesieniu do przyszłości dzieci imigrantów, należy podjąć następujące kroki w celu przygotowania polskich szkół oraz lokalnych społeczności na etnicznie i kulturowo zróżnicowane klasy.

- Wypracowanie elastycznych rozwiązań dopasowanych do potrzeb i zdolności szkół oraz dzieci.
- Stworzenie podstaw finansowania, które wsparłyby oddalone od centrum i biedne społeczności (gmina, powiat) w integrowaniu dzieci imigrantów w szkołach oraz do radzenia sobie z przyszłymi wyzwaniami.
- Zapewnienie specjalnych warunków dla cudzoziemców biorących udział w egzaminach uprawniających do przejścia na kolejny poziom edukacji. Zabezpieczenie powinno zawierać dłuższy czas do przygotowania i/lub dalsze wsparcie ze strony nauczycieli w przygotowywaniu do egzaminów.
- Edukacja w szkołach powinna się bardziej koncentrować na wyzwaniach związanych z różnorodnością kulturową i zmianami społecznymi. Tolerancja, otwartość i równość powinny być w szkołach promowane, szczególnie dlatego, że w środowisku rodzinnym takie wartości nie zawsze są obecne.

Autorzy: Katarzyna Gmaj, gmaj@csm.org.pl, - badacz, Krystyna Iglicka, iglicka@csm.org.pl - kierownik Projektu w Polsce, Centrum Stosunków Międzynarodowych, Warszawa, Polska.

Projekt badawczy EMILIE jest finansowany ze środków Komisji Europejskiej, DG Research, 6 Program Ramowy, Priorytet 7: Obywatele i rządzenie w społeczeństwie opartym na wiedzy Wszystkie projekty badawcze oraz dokumentacja dostępne są na oficjalnych stronach projektu <http://emilie.eliamep.gr>.

W celu uzyskania ogólnych informacji o projekcie należy kontaktować się z prof. Anna Triandafyllidou, koordynatorem Projektu na adres Anna@eliamep.gr

CITIZENS AND GOVERNANCE IN A
KNOWLEDGE-BASED SOCIETY

Mogą Państwo również odwiedzić stronę internetową programu Komisji Europejskiej the Social Science and Humanities Research: http://ec.europa.eu/research/social-sciences/index_en.html